

Plan Senja iz 1785. god. (snimka iz 1894. god. preuzeta od M. Viličić, Arhitektonski spomenici Senja, »Rad JAZU«, knj. 360, Zagreb, 1971, str. 65–129)

Map of Senj from 1785 (photo from 1894 provided by M. Viličić, Architectural monuments of Senj, »Rad JAZU«, book 360, Zagreb 1971, pp. 65–129)

Damir Demonja

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Prilog interpretaciji crkve Sv. Franje u Senju

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predano 4. 9. 1998.

Sažetak

Crkva Sv. Franje u Senju, srušena u Drugom svjetskom ratu, uvrštava se u niz od oko četrdesetak crkava na hrvatskoj jadranskoj obali koje su građene u razdoblju od sredine 13. stoljeća do svršetka 16. stoljeća. Svojom arhitekturom ova je franjevačka crkva prostorno bila oblikovana u duhu tradicije franjevačkih crkava, izbjegavajući dekorativnost, tek s plastički riješenim portalom u renesansnom duhu. Franjevačke crkve građene na spomenutom prostoru i vremenu pokazuju jednom usvojenu i njegovanu tipologiju franjevačke sakralne arhitekture kojoj je osnovno obilježje da lađa svojom širinom funkcionalno prelazi u dugačko i široko svetište, što odgovara duhu Franjevačkog reda kome je težnja što veća povezanost s vjernicima, te izbjegavanje svake veće dekorativnosti. Premda je franjevačka crkva u Senju obrađivana u stručnoj literaturi, nitko nije cjelovitije i detaljnije razradio i protumačio njene tlocrtne dispozicije. Stoga se u ovom tekstu na temelju arhitektonskih nacrti, grafičkih priloga i sačuvanih fotografija rekonstruirala izvorna tlocrtna dispozicija crkve Sv. Franje u Senju, objedinjuje se i kritički raspravlja njena zastupljenost u dostupnoj stručnoj literaturi i dokumentima, kao i povijest njezine izgradnje.

U sanom središtu grada Senja nalazila se crkva Sv. Franje od koje sada postoji samo zvonik. Crkva je srušena u Drugom svjetskom ratu tijekom njemačkog bombardiranja Senja 1943. godine. Njezina vrijednost bila je višestruka. Franjevačka crkva sa samostanom činila je kompleks i značila mjesto i prostor zelenila i čistog zraka u gradskom sklopu, ne mijenjajući bitno svojim smještajem karakter trgova i ulica protezanja koji su rezultat stoljetnih tokova razvoja gradske jezgre. Crkva Sv. Franje u Senju bila je tijekom 16. i početkom 17. stoljeća mauzolej senjskih uskoka i uglednih građana, i u tome je njezina povijesna i kulturološka vrijednost. Tada je cijela glavna lađa crkve bila popločana nadgrobnim pločama uskočkih junaka i vojvoda, te uglednih senjskih patricija. Svojom arhitekturom senjska franjevačka crkva prostorno je bila oblikovana u duhu tradicije franjevačkih crkava, izbjegavajući dekorativnost, tek s plastički riješenim portalom u renesansnom duhu.

Ova se franjevačka crkva može uvrstiti u niz od oko četrdesetak crkava na hrvatskoj jadranskoj obali koje su građene u vremenskom rasponu od sredine 13. stoljeća do svršetka 16. stoljeća. One pokazuju jednom usvojenu i njegovanu tipologiju franjevačke sakralne arhitekture kojoj je osnovno obilježje da lađa svojom širinom funkcionalno prelazi u dugačko i široko svetište, što odgovara duhu franjevačkog reda kome je težnja što veća povezanost s vjernicima, te izbjegavanje svake veće dekorativnosti. Premda je crkva Sv. Franje u Senju obrađivana u stručnoj literaturi,¹ nitko nije cjelovitije i detaljnije razradio i protumačio njezine tlocrtne dispozicije. Stoga mi se činilo potrebnim da na temelju arhitektonskih nacrti, grafičkih priloga i sačuvanih fotografija pokušam rekonstruirati izvornu tlocrtnu dispoziciju senjske franjevačke crkve, te da njezinu zastupljenost u dostupnoj stručnoj literaturi i dokumentima, kao i povijest njezine izgradnje objedinim i kritički raspravim na jednome mjestu u cjelovitom prikazu i time dam prilog korpusu franjevačkih crkava na hrvatskoj obali nastalih do svršetka 16. stoljeća.

Kritički osvrt na literaturu o crkvi Sv. Franje u Senju započinjem s njezinim najranijim opisom koji donosi I. Kukuljević-Sakcinski,² a njemu je sličan opis M. Magdića koji se razlikuje tek u pojedinostima.³ To su jezgrovite, vrlo općenite deskripcije crkve kojima je namjera bila da u osnovnim crtama upoznaju čitatelje s građevinom. No one donose i neke detalje koji su bitni za cjelovito zahvaćanje arhitekture crkve, poglavito njezine unutrašnjosti (o tome će biti riječi u nastavku teksta).

Godine 1894. crkvu Sv. Franje arhitektonski je snimio ing. V. Horaček, koji je tada upravljao i vodio preuređenje vodovoda u Senju, te su publicirani tlocrt, uzdužni i poprečni presjeci, glavno pročelje kao i opis i osnovne mjere.⁴ Vrijednost tih tekstova upravo je u tome što donose arhitektonske priloge, te točne mjere crkve kao i sažet, ali stručan opis zatečenog arhitektonskog stanja crkve. To su i jedini nacrti s točnim mjerama koji su dospjeli do današnjih dana i kao takvi, s obzirom da crkva više ne postoji, vrijedan dokument o samoj građevini.

Najopširniji opis crkve Sv. Franje u Senju, do tada, dao je senjski kanonik i profesor bogoslovije J. Frančišković prikazavši njeno tadašnje stanje. Premda je uočio i naknadne in-

Crkva Sv. Franje u Senju, vanjšina (Foto: Gradski muzej, Senj)
Church of St. Francis in Senj, exterior (Photo: Town Museum, Senj)

Crkva Sv. Franje u Senju, vanjšina i detalji (Foto: Gradski muzej, Senj)
Church of St. Francis in Senj, exterior and details (Photo: Town Museum, Senj)

tervencije, nije se kritičkije pozabavio njima, niti ih je pokušao razlučiti, pa je njegov rad ostao na razini faktografskog bilježenja, no zbog okolnosti da crkve više nema, koristan je pri bavljenju njome.⁵

D. Hirc⁶ se u deskripcijama mjesta hrvatskog Primorja osvrnuo i na franjevačku crkvu u Senju i njezinu povijest, a autori poput P. Tijana,⁷ A. Glavičića⁸ i B. Ljubović – E. Ljubovića⁹ u svojim pregledima senjskih znamenitosti obrađivali su crkvu Sv. Franje, no tek u osnovnim crtama donoseći osnovne povijesne podatke i jezgrovite deskripcije. Gj. Szabo¹⁰ je jednu knjigu u cijelosti posvetio Senju, a posebno poglavlje crkvi franjevacu, no njegov je tekst samo uobičajena povijest i opis crkve uz citiranje tek nekoliko ranijih autora i bez kritičkih opaski.

Najcjelovitije prikaze povijesti i deskripcije crkve Sv. Franje u Senju, kao i problema uz nju vezanih, sa iscrpnim znanstvenim aparatom, dalo je dvoje istraživača: J. Frković i M. Viličić. J. Frković¹¹ je stručno i detaljno obradio senjsku sakralnu arhitekturu, a posebno je poglavlje posvetio crkvi i samostanu Sv. Franje unutar gradskih zidina Senja. Raspravljajući o toj temi, podijelio ju je u nekoliko cjelina koje su obrađivale nastanak i povijest crkve i samostana, zastupljenost u stručnoj literaturi, a posebnu je pozornost posvetio grobovima senjskih uskoka u crkvi poradi kojih je senjska franjevačka crkva i bila zanimljiva većini autora. Njegov rad je sačuvan tek u rukopisu, te tako nedostupan široj stručnoj javnosti. Brojnošću dokumenata, posebice grafičkih prikaza i karata iz bečkih biblioteka i arhiva, arhitektonskih priloga i fotografija, te najcjelovitijim, do sada, zahvaćanjem arhitekture franjevačke crkve i u urbanističkom i kulturološkom, a ne samo arhitektonskom smislu, svojim je radovima podastrijela M. Viličić,¹² davši tako vrijedne priloge poznavanju te problematike.

Povijest franjevacu u Senju i u senjskoj biskupiji obrađivali su M. Bolonić¹³ i M. Bogović.¹⁴ Istražujući pojavu i razloge, te posljedice dolaska i pribivanja franjevacu u Senju i senjskoj biskupiji, oba su se autora osvrtnali na nastanak franje-

vačkog samostana i crkve, podastrijevši niz korisnih i dokumentima potkrijepljenih podataka.

I naposljetku, posljednji, vrijedan prilog proučavanju senjske franjevačke crkve dala je B. Ljubović¹⁵ koja je sakupila, popisala i stručno obradila sav dostupan inventar crkve, te je njezin doprinos važan za cjelovitije sagledavanje i proučavanje crkve Sv. Franje u Senju.

***

Franjevci se u Senju prvi puta spominju 1272. godine, o čemu svjedoči darovnica datirana 13. ožujka 1272. godine u kojoj se prvi puta spominje franjevačka crkva u Senju.¹⁶ Pojedini autori, primjerice J. Frančišković¹⁷ ili, pak, M. Viličić¹⁸ misle da se ta prva, starija crkva Sv. Franje u Senju, vjerojatno skromnih proporcija, nalazila na mjestu na kojem je u 16. stoljeću sagrađena nova crkva Sv. Franje sa samostanom. Ovu pretpostavku detaljnije ću raspraviti u nastavku teksta. M. Bolonić¹⁹ piše da o tome postoji i potvrda u dokumentu koji se nalazi u Biskupskom arhivu u Senju u kojem piše da su 1272. godine franjevcima u Senju darovana dva vrta. Dakle, uzimajući u obzir darovnicu i spomenuti dokument, može se zaključiti da su već 1272. godine franjevci svakako pribivali na senjskom području, premda se ne isključuje da su već otprije bili u Senju.

Još nekoliko darovnica spominje franjevce u Senju. Tako darovnicom od 18. travnja 1292. Krčanin Mihovil de Veza-nello daruje franjevcima jednu svoju kuću u Senju,²⁰ 13. listopada 1293. Zadranin Petar Barte poklanja franjevcima svoju kuću u Senju,²¹ a darovnicom od 10. studenog 1295. knez Stjepan Ugrin, sporazumno s knezovima Leonardom Frankopanom i njegovim sinovcem Bartolom, daje franjevačkom samostanu svoj vrt u Senju.²²

Osim ove franjevačke crkve i samostana koji su se nalazili unutar gradskih zidina, postojala je druga franjevačka crkva sa samostanom koja se nalazila izvan gradskih zidina, u pravcu Senjske Drage, najvjerojatnije na području Sv. Petra.

Crkva Sv. Franje u Senju, ruševine nakon bombardiranja u Drugom svjetskom ratu (Foto: Gradski muzej, Senj)
Church of St. Francis in Senj, ruins after the bombing in the Second World War (Photo: Town Museum, Senj)

Potvrda o toj franjevačkoj crkvi i samostanu izvan gradskih zidina nalazi se kod Farlatija,²³ koji navodi da je samostan sa crkvom bio izvan grada, odnosno »suburbanun«, kao i u darovnici kneza Dujma Frankopana od 14. rujna 1481. godine u kojoj je poblize označen smještaj samostana sa crkvom izvan gradskih zidina.²⁴ (Pitanje postojanja dviju franjevačkih crkava u Senju obradit ću u nastavku teksta). Inače o franjevačkoj crkvi izvan gradskih zidina pronašao sam tek podatak da je jedan od bočnih oltara bio posvećen Sv. Marku.²⁵ Brojne darovnice krčkih knezova i potestata toj crkvi i samostanu upućuju na vezu dolaska franjevaca s dolaskom krčkih knezova Frankopana u Senj.²⁶

Potkraj 15. i početkom 16. stoljeća, zbog prijeteće turske opasnosti, kralj Ferdinand I naredio je da se poruše sve građevine izvan gradskih zidina Senja da ne bi poslužile Turcima da se u njima utvrde.²⁷ Među tim je građevinama bio i franjevački samostan sa crkvom. Naredbu o rušenju, koju je i papa Pavao III potvrdio 1547. godine,²⁸ izvršio je general i senjski kapetan Ivan Lenković sredinom 16. stoljeća.²⁹ O tome je postojao i kameni natpis koji je oko 1891. godine u jednoj prostoriji na drugom katu tvrđave Nehaj vidio I. Kukuljević-Sakcinski.³⁰ M. Sladović,³¹ pak, donosi podatak da su crkva i samostan izvan grada Senja porušeni 1558. godine, kada je I. Lenković sagradio tvrđavu Nehaj, a M. Bogović³² navodi da su crkva i samostan izvan gradskih zidina porušeni već 1540. godine. Da su franjevačka crkva i samostan izvan gradskih zidina porušeni prije 1558. godine, potvrđuje i pismo pape Pavla III datirano 4. srpnja 1547. godine, koje se odnosi na problem rušenja starog i podizanja novog samostana. Tim pismom papa senjskim franjevcima, zbog toga što su im porušeni stara crkva i samostan izvan gradskih zidina, potvrđuje pismenu dozvolu kralja Ferdinanda I da mogu sagraditi novu crkvu i samostan unutar gradskih zidina.³³ Da su franjevačka crkva i samostan izvan gradskih zidina porušeni prije – potvrđuje i činjenica da je gradnja tvrđave Nehaj započeta već 1553. godine, a da je bila sagrađena 1558. godine, te da je za njezinu gradnju upotrijebljen materijal porušene crkve i samostana,³⁴ kao i nadgrobne

ploče koje su pripadale frankopanskoj zadužbini na mjestu stare crkve izvan zidina grada, u Sv. Petru, u kojoj su od 1297. do 1474. godine bile obiteljske grobnice Frankopana.³⁵

Glede mjesta izgradnje nove crkve i samostana unutar gradskih zidina Senja, J. Francišковиć³⁶ je mišljenja da su oni sagrađeni na mjestu gdje se nalazila mala, i vjerojatno ruševna, crkva Sv. Franje. Svoju tvrdnju potkrijepljuje nadgrobni spomenicima, konkretno jednom od najstarijih nadgrobni ploča, onom frankopanske kneginje Izote iz 1456. godine, koja je bila uzidana u lijevom kutu apside, a vjerojatno prenesena iz stare crkve u Sv. Petru. Na temelju toga Francišковиć zaključuje da je na tome mjestu postojala crkva Sv. Franje koja je bila vlasništvo franjevaca, pa kada su izgubili onu izvan grada, preselili su nadgrobne spomenike u crkvu u gradu, a potom je sagrađena nova, veća crkva sa samostanom 1558. godine.³⁷ A. Glavičić,³⁸ pak, pretpostavlja da su franjevcima nova crkva i samostan podignuti u blizini crkve Sv. Duha kojima je tek privremeno služila do izgradnje nove, a istom se mišljenju priklanja i M. Viličić.³⁹ J. Frković,⁴⁰ poput J. Francišковиća, misli da su franjevci za porušeni samostan i crkvu izvan gradskih zidina dobili u samom Senju crkvu, a s obzirom da je bila mala i možda u ruševnom stanju, u cijelosti su je preuredili i proširili 1558. g. Međutim, iz pisma pape Pavla III od 2. lipnja 1547. godine, kojim dopušta rušenje franjevačkog samostana i crkve izvan zidina, u Sv. Petru, i gradnju novog samostana i crkve Sv. Franje u gradu, proistječe kako je franjevcima na uporabu najprije dana crkva Sv. Duha u gradu, a potom im je podignuta nova crkva i samostan u gradu, upravo pokraj te crkve Sv. Duha.⁴¹ Kod Farlatija⁴² pronašao sam podatak o povelji iz godine 1389. kojom *Antonius de Trinciis de Fuligna, episcopus Lacedaemonis, Vicarius et Internuntius P. Urbani VI* daje oprost od 140 dana svina koji se ispovijede, pričeste i posjete crkvu senjskoga gostinca Sv. Duha. Povelja je izdana: *Segniae apud divina Providentia PP VI die 17. men Augusti*.⁴³ Iste činjenice navodi i M. Sladović.⁴⁴

Uzimajući u obzir sve navedeno, mogu zaključiti da su franjevci, nakon rušenja crkve i samostana izvan gradskih zidina, na privremenu uporabu dobili crkvu Sv. Duha pokraj koje, ili na mjestu koje im je sagrađena nova. S obzirom da sam potkrijepljenje ove tvrdnje našao u izvorima i relevantnoj literaturi, čini mi se dovoljno argumentirana da bi je se, do novog i opsežnijeg istraživanja, moglo snatrati vjerodostojnom i tako zaključiti problem pribivanja franjevaca unutar gradskih zidina Senja nakon rušenja njihove crkve izvan gradskih zidina i gradnje nove.

Novi samostan i crkva Sv. Franje u gradu građeni su istovremeno kada i tvrđava Nehaj, dakle od 1553. do 1558. godine. To se zaključuje iz natpisa na kamenoj ploči koja je bila uzidana na pročelju crkve, sjeverno od portala, a na kojem je pisalo da je crkva sagrađena 1558. godine za vladavine kralja Ferdinanda I i u vrijeme kad je u Senju bio graditelj tvrđave Nehaj, kapetan I. Lenković.⁴⁵ Mislim da je taj natpis siguran dokaz da je gradnja crkve završena upravo 1558. godine. Ističem tu godinu stoga što se u literaturi mogu pronaći različite godine završetka gradnje crkve Sv. Franje u Senju. Tako, primjerice, A. Glavičić na jednome mjestu, bez ikakve argumentacije, kao godinu izgradnje senjske franjevačke crkve navodi 1552.,⁴⁶ a na drugom, pak, se odlučuje za 1558. go-

Crkva Sv. Franje u Senju, unutrašnjost (Foto: Gradski muzej, Senj)
Church of St. Francis in Senj, interior (Photo: Town Museum, Senj)

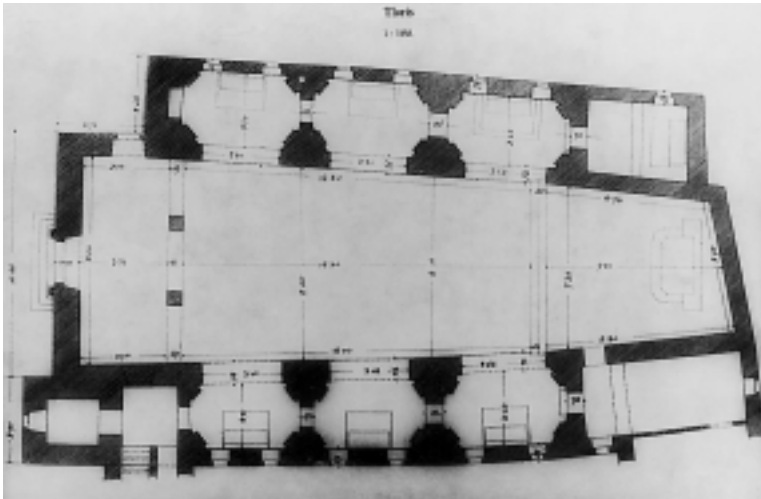
Crkva Sv. Franje u Senju, oltar Majke Božje Lurske (Foto: Gradski muzej, Senj)
Church of St. Francis in Senj, altar of Our Lady of Lourdes (Photo: Town Museum, Senj)

dinu.⁴⁷ I. Kukuljević-Sakcinski⁴⁸ navodi da je »...*crkva Sv. Franje zidana god. 1552....*«, a Gj. Szabo ističe da je »*postanak ove senjske crkve poznat*«,⁴⁹ ali nigdje u tekstu ne navodi godinu njezine izgradnje. M. Viličić je netočno prepisala natpis koji donosi I. Kukuljević-Sakcinski, pa je stoga kao završetak gradnje crkve Sv. Franje u Senju pročitala 1559. godinu, umjesto 1558. godine.⁵⁰

Izgled crkve Sv. Franje u Senju moguće je rekonstruirati služeći se opisima ranijih istraživača, starim fotografijama i postojećim grafičkim prilozima. Kritičku interpretaciju tlocrta dat ću u nastavku teksta.

Već sam spomenuo da je prvu stručniju deskripciju crkve dao J. Chvala⁵¹ koji donosi i arhitektonske priloge čiji je autor V. Horaček. Chvala opisuje crkvu kao »*romaničku baziliku s tri lađe*«. ⁵² Srednja lađa, prema Horačekovim izmjerima, bila je duga 14,90 m, široka 8,55 m i visoka 9,15 m. Duljina dviju bočnih lađa bila je 15,80 m, a visina 3 m. Srednja lađa imala je ravni strop, dok su bočne lađe imale šiljaste svodove. Svetište, koje se nastavljalo na srednju lađu u istoj širini, imalo je, poput te lađe, ravni strop. Srednju lađu od bočnih dijelili su polukružni lukovi koji su počivali na masivnim stupovima. Nad lukovima u srednjoj lađi nema pro-

zora, dok su bočne lađe izvorno imale po tri polukružna prozorčića, te naknadno pridodane četverokutne prozore, šest na svakoj lađi. Chvala posebno ističe tlocrtnu sličnost senjske franjevačke crkve s prvostolnicom, crkvom Sv. Marije koja je bila sagrađena početkom 13. stoljeća.⁵³ Premda Chvala spominje da su na crkvi provedeni zahvati, on ih ne razlučuje, već ističe samo posljednju veću obnovu iz 1888. godine, kada su s poda crkve odstranjene brojne nadgrobne ploče, srednja lađa pokrivena betonom, pobočne kamenim pločama, prozori i vrata promijenjeni, rastavljene orgulje koje su zaklanjale veliku pročelnu rozetu, obnovljen glavni oltar i crkva oslikana.⁵⁴ I Gj. Szabo navodi: *Crkva je sazidana posve poput stolne, ima ravnim stropom prekritu srednju lađu i po tri kapele u pobočnim lađama koje su svodene.*⁵⁵ Sličan opis tlocrta i unutrašnjosti franjevačke crkve u Senju, no bogatiji pojedinostima, daje i J. Frančičković,⁵⁶ ne trudeći se posebno razlučiti različite građevne faze. Opise J. Chvale i J. Frančičkovića, te Horačekove arhitektonske priloge, preuzimali su svi kasniji autori koji su pisali o crkvi Sv. Franje u Senju, pa i oni istraživači koji su se crkvom temeljitije bavili, ne uzastojavši razlučiti, na temelju postojećih navoda u literaturi, arhitektonskih priloga i raspoloživih rijetkih dokumenata, građevinske faze senjske franjevačke crkve, kao niti

Crkva Sv. Franje u Senju, tlocrt (snimka iz 1894. god. preuzeta od M. Viličić, Arhitektonski spomenici Senja, »Rad JAZU«, knj. 360, Zagreb, 1971, str. 65–129)

Church of St. Francis in Senj, ground plan (photo from 1894 provided by M. Viličić, Architectural monuments of Senj, »Rad JAZU«, book 360, Zagreb 1971, pp. 65–129)

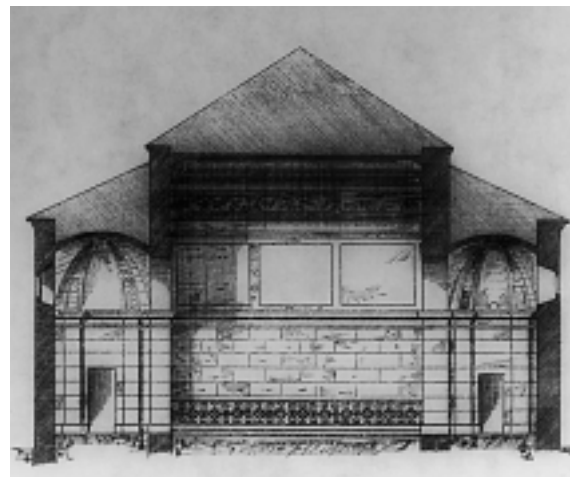
Crkva Sv. Franje u Senju, pročelje (snimka iz 1894. god. preuzeta od M. Viličić, Arhitektonski spomenici Senja, »Rad JAZU«, knj. 360, Zagreb, 1971, str. 65–129)

Church of St. Francis in Senj, front (photo from 1894 provided by M. Viličić, Architectural monuments of Senj, »Rad JAZU«, book 360, Zagreb 1971, pp. 65–129)

Crkva Sv. Franje u Senju, uzdužni presjek (snimka iz 1894. god. preuzeta od M. Viličić, Arhitektonski spomenici Senja, »Rad JAZU«, knj. 360, Zagreb, 1971, str. 65–129)

Church of St. Francis in Senj, longitudinal section (photo from 1894 provided by M. Viličić, Architectural monuments of Senj, »Rad JAZU«, book 360, Zagreb 1971, pp. 65–129)

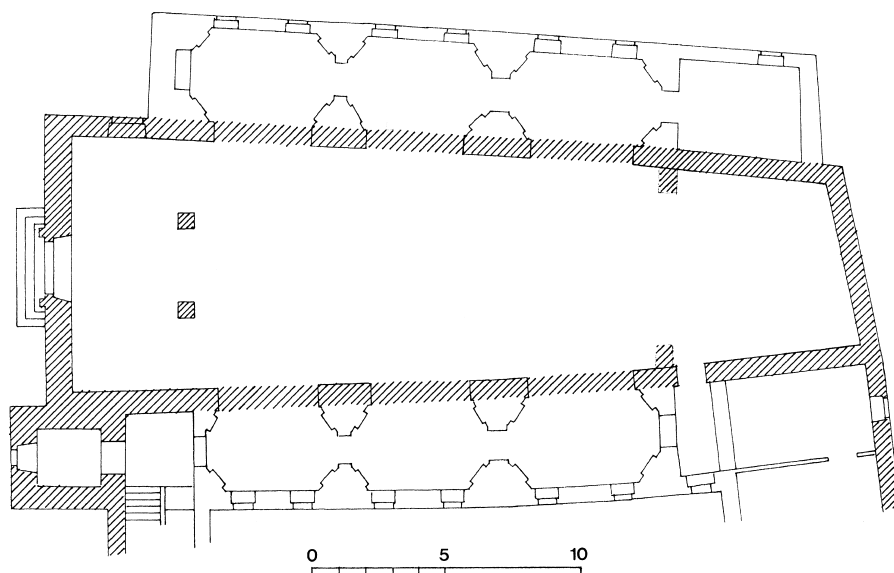

Crkva Sv. Franje u Senju, poprečni presjek (snimka iz 1894. godine preuzeta od M. Viličić, Arhitektonski spomenici Senja, »Rad JAZU«, knj. 360, Zagreb, 1971, str. 65–129)

Church of St. Francis in Senj, cross-section (photo from 1894 provided by M. Viličić, Architectural monuments of Senj, »Rad JAZU«, book 360, Zagreb 1971, pp. 65–129)

ponovno interpretirati njezin tlocrt i ispraviti i ukloniti pogrešne tvrdnje ranijih autora, posebice onu da je crkva Sv. Franje u Senju trobrodna i poput romaničke bazilike. Tako, primjerice, J. Frković tek preuzima opis crkve koji je donio J. Frančišković,⁵⁷ no i dalje je potpuno pogrešno određuje kao

»tipično ranogotičku franjevačku baziliku«.⁵⁸ U istoj radnji, kada govori o gotici i tipu arhitekture koji u naše krajeve donose franjevci i dominikanci, J. Frković navodi da oni »svu konstruktivnost gotike primjenjuju vrlo skromno, strop ostavljaju ravan, drven, izbjegavaju svu dekorativnost i re-

Crkva Sv. Franje u Senju, pretpostavljeni perimetar crkve prije izgradnje bočnih kapela
Church of St. Francis in Senj, supposed church perimeter before the construction of the side chapels

dovno izgrađuju prostrane, jednobrodne propovjedničke građevine.«⁵⁹ Gotovo identičan opis, s usvajanjem arhitektonskog određenja crkve Sv. Franje u Senju kao trobrodne bazilike, usvaja i M. Viličić.⁶⁰

Premda je prema oskudnoj dokumentaciji teško vjerno rekonstruirati povijest izgradnje crkve Sv. Franje u Senju, pokušat ću, koristeći se višekratno spominjanom i analiziranom literaturom, sačuvanim fotografijama i arhitektonskim priložima, te novim saznanjima temeljenima na proučavanju franjevačkih crkava na hrvatskoj obali Jadrana u rasponu od polovice 13. do kraja 16. stoljeća, ispraviti neke pogrešno interpretirane i usvojene tvrdnje glede arhitekture senjske franjevačke crkve.

Pročelje crkve Sv. Franje u Senju moguće je najvjerođostnije interpretirati jer je sačuvan arhitektonski snimak i stare fotografije. Bilo je izgrađeno od pravilno klesanog kamena, u osi je bio portal, a ponad njega okrugli prozor – rozeta. Ispod rozete nalazio se plitki reljef s prikazima sedam svetaca.⁶¹ J. Frančisković⁶² je mišljenja da taj reljef sa svetačkim likovima moguće potječe od prijašnje crkve Sv. Franje ili je, pak, prenesen iz crkve Sv. Petra koja se nalazila izvan gradskih zidina. Portal je bio pravokutnog oblika sa dva polustupa uz dovratnike; povrh nadvratne grede bio je zabat u čijoj se površini nalazio reljef sa Sv. Franjom koji prima rane s križa. Sjeverno od portala bio je uzidan detaljno izrađen grb senjskog kapetana Ivana Lenkovića ispod kojeg se nalazila četverokutna ploča s latinskim natpisom koji govori da je crkva bila podignuta 1558. godine.⁶³ U polukružnom štitu grba, u gornjem polju, isklesan je krilati zmaj. Iznad štita je kaciga, nad njom kruna, ista kao u štitu, a iz nje raste zmaj. Iznad toga grba nalazio se grb nadvojvode Ferdinanda I

Habsburškog koji sa svake strane pridržava po jedan genij.⁶⁴ Južno od portala bio je uzidan grb krčkih knezova Frankopana. Njegov je štit bio razdijeljen u dva nejednaka dijela: u gornjem se nalazila osmerokraka zvijezda, stari frankopanski grb, a u donjem su bila dva lava koja uspravno stoje i lome kruh, dok je iznad svakog od njih kruna. Sa svake strane štit s grbom pridržavao je po jedan genij, a do genija sa svake strane po jedan anđeo. Moguće da jedan predstavlja franjevca, a drugi benediktinca. Od grba je sačuvan samo donji dio koji se nalazi u tvrđavi Nehaj, dok se dva ulomka s prikazima genija ili anđela nalaze u kripti katedrale Blažene Djevice Marije u Senju.⁶⁵

Godine 1863. naknadno su, uz rozetu, probijena dva pravokutna prozora, a patricij Jože Marković je pred glavnim ulazom sagradio stepenište.⁶⁶ Godine 1888. G. Bedini, senjski kanonik i gvardijan samostana Sv. Franje, posljednji put, sudeći prema podacima, provodi obnovu crkve. Tada je odstranjen luk između lađe i svetišta, te umjesto njega postavljen ravan zid visok oko jednog metra, a s poda crkve povadene su nadgrobne ploče i ugrađene u zidove crkve i svetišta.⁶⁷

Uz pročelje, u jugoistočnom uglu, nalazio se zvonik četverokutnog tlocrta sa pet katova otvorenih pravokutnim prozorčićima kamenih okvira, dok je završni kat u kojem su se nalazila zvona bio na svakoj strani otvoren po jednim velikim prozorom polukružnog završetka. Dograđen je kasnije.

Već sam naglasio da se ni jedan istraživač nije temeljitije bavio proučavanjem tlocrtne dispozicije crkve Sv. Franje u Senju. Stoga ću je sam pokušati detaljnije razraditi. S obzirom na spomenike franjevačke arhitekture na hrvatskoj obali Jadrana od sredine 13. do kraja 16. stoljeća, oblikovali su se tipovi tlocrta koji nose tradicionalna rješenja udomaćena u

Crkva Sv. Franje u Senju, vanjština (Foto: Gradski muzej, Senj)
Church of St. Francis in Senj, exterior (Photo: Town Museum, Senj)

lokalnim okvirima i odjeke novih tipova tlocrta koje donose franjevci, a uz njih i dominikanci, iz svojih centara u Italiji – Umbrije i Toskane. Na tim je tlocrtima lađa jasno oblikovana kao osnovni prostor sakralne građevine; ona je jednostavna pregledna prostorija pravokutnog oblika. Na njezinu prostornu dispoziciju nisu utjecali mogući oltari uz bočne zidove, a to je uočljivo i u primjeru tlocrta senjske franjevačke crkve gdje su bile oblikovane zasebne kapele otvorene pre-

ma lađi i međusobno povezane, koje su sadržavale oltare. U jednobrodnoj franjevačkoj crkvi, koja se odriče komplicirane tlocrtno osnove, zadržani su bitni elementi razvijenog tlocrta – lađa i svetište – koji su omogućavali služenje uobičajene liturgije. Usvajanje jednostavnog i lakog za izvedbu tipa jednobrodne crkve s drvenom krovnom konstrukcijom, bilo je u velikoj mjeri potaknuto i materijalnim razlozima. Pod utjecajem propisa o skromnosti i siromaštvu otpočetak se

usvajaju jednostavna, jednobrodna arhitektonska rješenja. Arhitektonska dekoracija je do siromaštva jednostavna, a zidne površine su ravne i gole. Tek su detalji arhitekture, obično otvori, primjerice portali, kao ovaj crkve Sv. Franje u Senju, ili prozori, imali skromne i jednostavne plastičke naglaske. Dakle, moguće varijacije uočljive su tek u pojedinostima. Takav tip crkve, jednobrodne pravokutne građevine s drvenom krovnom konstrukcijom i s pravokutnom presvođenom apsidom, nastao je, prema mome mišljenju, po uzoru na srednjotijajanski tip propovjedničke crkve iz 13. i 14. stoljeća. Premda nema pisanih izvora koji bi potkrijepljivali moje mišljenje, čini mi se logičnim da utemeljitelji franjevačkih crkava na području hrvatskog Jadrana uzimaju za uzor crkve u matičnom području jer su gradovi na tom području cijeli srednji vijek održavali trgovačke i umjetničke veze s Italijom. S obzirom da je težnja franjevačke arhitekture da se oblikuje što veći, jednostavniji i pregledniji prostor namijenjen mnoštvu vjernika, nelogično bi bilo očekivati da se takovi prostori opterećuju bazilikalnom tlocrtnom dispozicijom, odnosno gradnjom paralelnih, bočnih brodova. Ta se potreba, moguće, javila kasnije, kada se povećavao broj vjernika, kao što je možda slučaj i sa senjskom franjevačkom crkvom jer vjernici često naručuju posebne obrede koji se obnašaju upravo u zasebnim oltarnim prostorima, poglavito u kapelama, a ne u bočnim brodovima. Mislim, stoga, da je na primjeru franjevačke crkve u Senju, u izvornom obliku riječ o, za franjevačku sakralnu arhitekturu uobičajenoj, jednobrodnoj pravokutnoj građevini s jednom pravokutnom apsidom. U nekom od nedokumentiranih, ali sigurno provedenih restauriranja, lađi su dodane kapele, po tri sa svake strane, koje su s njom povezane lukovima, ali i međusobno tako da je tlocrt dobio oblik trobrodne bazilike, a debljinu stupova uvjetovalo je svodjenje tih kapela križnim svodovima.⁶⁸ I. Kukuljević-Sakcinski⁶⁹ donosi prijepis natpisa iz 1740. godine koji je bio uzidan u kapeli Sv. Vincenta franjevačke crkve u Senju, nad vratima sakristije. Taj natpis o posvećenju crkve Sv. Franje u Senju spominje biskupa Čolića koji je obnovio senjsku katedralu, a pripisuje mu se i dogradnja bočnih lađa senjske franjevačke crkve,⁷⁰ no nije poznato u kojem opsegu. Ako bi se taj podatak pokazao točnim, bio bi to vrijedan prilog mojoj pretpostavci da je izvorno crkva Sv. Franje u Senju odista imala tlocrtnu shemu uobičajenu za propovjedničke crkve. Već je 1763. godine crkva Sv. Franje u Senju imala bočne kapele jer je u planu grada iz te godine ucrtana kao trobrodna bazilika.⁷¹ Ranije svetište senjske franjevačke crkve, koje je obično bilo tek neznatno uže od lađe, a i time se i naglašavala razlika prostora za vjernike i redovnike, tijekom jednoga od restauriranja, moguće je da je bilo odstranjeno i zamijenjeno novim, širokim poput lađe. Na tlocrtu nije vidljivo naglašavanje prijelaza iz lađe u svetište, što je bilo uobičajeno, trijumfalnim lukom. Međutim, presjek pokazuje da je svetište trima stubama bilo povišeno od lađe. Pojedini raniji istraživači navode podatak da je prilikom re-

stauriranja 1888. godine odstranjen luk koji je dijelio svetište od glavne lađe.⁷² Ako prihvatim ovaj podatak vjerodostojnim, on bi potvrđivao da je, dakle, u izvornom stanju crkva Sv. Franje u Senju imala trijumfalni luk koji je dijelio lađu i svetište, inače uobičajen u franjevačkim crkvama. Da svetište nije izvorno i da se u njemu interveniralo, svjedoče još neki podaci. Tako je na tlocrtu nastalom 1894. godine svetište prikazano bez ikakvih otvora, a 1931. godine J. Frančisković detaljno opisuje crkvu i navodi da su »svetište rasvjetljavala dva polukružna prozora«,⁷³ od kojih je jedan zatvoren, po njegovu mnijenju, 1693. godine, kada je dograđen drugi kat samostana i podignuta i uređena blagovaonica kako se razabiralo iz natpisa na njezinim vratima.⁷⁴ Također i zapadni perimetar tih, kako su ih prijašnji istraživači nazivali bočnih brodova, nije jedinstven s pročeljem lađe. Pojedini istraživači smatrali su da su sve tri lađe bile u istoj razini, a da je glavna, srednja lađa, produžena do pročelja koje je, zapravo, od ranije crkve.⁷⁵ U nedostatku konkretnih dokaza, ovo shvaćam tek kao jednu mogućnost koju bi trebalo dokazati. Ako se zanemari činjenica kakva tlocrtno i prostorno jest uobičajena franjevačka crkva, onda bi ova senjska, ako je izvorno građena kao trobrodna crkva, dakle bazilika, bila izuzetak s obzirom na vrijeme i mjesto nastanka u širem području, a ne samo na hrvatskoj obali Jadrana. No, upravo sačuvani nacrti iz 1894. godine, koji u presjecima pokazuju naknadno unesene klasicističke profilacije, opovrgavaju takovu mogućnost.

Dakle, franjevačku arhitekturu obilježava jednostavnost i racionalizam. Ta obilježja inala je, prema mome mišljenju, i crkva Sv. Franje u Senju. S obzirom na tu pretpostavku, potrebno je tu crkvu promatrati kao jednu u nizu crkava iste tlocrtnne dispozicije i neznatnih arhitektonskih razlika, tek u pojedinostima, naglašavanjem otvora, posebice portala, s ostalim crkvama franjevaca na hrvatskoj obali Jadrana. Njezina je tlocrtna dispozicija bila jedna lađa i svetište gotovo iste širine. Moju pretpostavku o jedinstvenoj liniji razvoja franjevačkih crkava na spomenutom području potvrđivalo bi obilježje sredine u kojoj je crkva Sv. Franje i izgrađena, u kojoj jednom usvojeni oblici, uz tek neznatne razlike u pojedinostima, kontinuiraju dugo kroz vrijeme.

Gotika, koja s franjevačkim crkvama polako prodire i u naše krajeve, započinje jasnom konstruktivnom arhitekturom kojoj su obilježja velike građevine i arhitektonski učinak uz čistu upotrebu građevnog materijala, ostvarenje stroge oblikovne i statičke funkcije i neuporaba svakog suvišnog ukrasa što rezultira trijeznim i ozbiljnim karakterom rijetke dekoracije. To su obilježja i franjevačke crkve u Senju sagrađene 1558. godine, dakle u vrijeme kada gotiku polako zamjenjuje renesansni duh. Stvaranje cjelovitije slike o prvotnom tlocrtu crkve Sv. Franje u Senju nužno traži nove dokaze koji će, siguran sam, proisteci iz daljnjih temeljitijih istraživanja. A ovaj skroman prilog treba shvatiti jednim od poticaja tim budućim istraživanjima.

Bilješke

- 1
Crkvu Sv. Franje u Senju obrađivao je niz autora. Ne navodim ih na ovome mjestu poimence jer ću se na većinu njih podrobnije osvrnuti u nastavku teksta.
- 2
I. Kukuljević-Sakcinski, *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije*, Zagreb, 1873, str. 24.
- 3
M. Magdić, *Topografija i poviest grada Senja*, Senj, 1877, str. 57.
- 4
Riječ je o radovima **J. Chvale**, *Preuredba vodovoda u Senju*, »Viesti društva inženira i arhitekata«, Zagreb, 1984, 5, str. 63 i isti; *Crkva Sv. Franje u Senju*, »Viesti društva inženira i arhitekata«, Zagreb, 1894, XV/1, str. 1–2.
- 5
J. Francišković, *Crkva Sv. Franje u Senju*, »Bogoslovska smotra«, XIX, br. 4, Zagreb, 1931, str. 411–423.
- 6
D. Hirc, *Hrvatsko primorje*, Zagreb, 1891, str. 211–212.
- 7
P. Tijan, *Senj*, Zagreb, 1931, str. 35–38.; isti, *Grad Senj u povijesti i kulturi hrvatskog naroda*, »Hrvatski kulturni spomenici I: Senj«, JAZU, Zagreb, 1940, str. 1–34.
- 8
A. Glavičić je višeput pisao o senjskoj crkvi. Njegove opise nalazimo u tekstovima: **A. Glavičić**, *Kulturno-povijesni vodič po Senju*, »Senjski zbornik«, I, Senj, 1965, str. 264–314.; isti, *Arheološki nalazi Senja i okolice*, »Senjski zbornik«, II, Senj, 1966, str. 383–420.; isti, *Informacija za obnovu tvrđave »Nehaj« i izgradnju »Uskočkog mauzoleja« u gradu Senju 1972–1975. godine*, »Senjski zbornik«, IV, Senj, 1969–1970, str. 205–223.; isti, *Vodič po Senju i okolici*, Senj, 1974, str. 25–26.
- 9
B. Ljubović – E. Ljubović, *Grbovi i natpisi na kamenim spomenicima grada Senja*, »Senjsko književno ognjište«, Senj, 1996.
- 10
Gj. Szabo, *Arhitektura grada Senja*, »Hrvatski kulturni spomenici I: Senj«, Zagreb, 1940, str. 42–43.
- 11
J. Frković, *Sakralni objekti Senja*, Senj, 1979. (rukopis), str. 34–37.
- 12
M. Viličić je u nizu tekstova obrađivala franjevačku crkvu u Senju. Ističu se tako tekstovi: **M. Viličić**, *Povijesno-urbanistički razvoj Senja*, »Senjski zbornik«, I, Senj, 1965, str. 94–100.; ista, *Kakvu namjenu dati prostoru porušene memorijalne crkve Sv. Franje u Senju*, »Senjski zbornik«, IV, Senj, 1970, str. 225–240, dok je najcjelovitiji pristup dala u radu: *Arhitektonski spomenici Senja*, »Rad JAZU«, Zagreb, 1971, str. 65–129.
- 13
M. Bolonić, *Crkveni patronat na području senjsko-modruške biskupije*, »Senjski zbornik«, V, Senj, 1971–1973, str. 219–318.
- 14
M. Bogović, *Prijelazno stoljeće senjske crkve (1450–1550)*, »Senjski zbornik«, 17, Senj, 1990, str. 69–92.
- 15
B. Ljubović, *Inventarizacija i zaštita građe iz razrušene crkve Sv. Franje u Senju* (rukopis), Senj, 1997.
- 16
T. Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, Zagreb, 1981, V, str. 620: »...Ego quidem Jacobus...do et concedo...fratribus minoribus de Segnia duos ortos meos positos Segnie apud ecclesiam et ortum ipsorum fratrum minorum...«
- 17
J. Francišković, 1913, str. 413.
- 18
M. Viličić, 1970, str. 228–229.
- 19
M. Bolonić, 1971–1973, str. 255.
- 20
T. Smičiklas, CD, VII, str. 80–82.
- 21
T. Smičiklas, CD, VII, str. 157–158.
- 22
T. Smičiklas, CD, VII, str. 212–213.
- 23
D. Farlati, *Illyricum sacrum*, Venetiis 1765, IV, str. 229.
- 24
M. Sladović, *Poviesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*, Trst, 1856, str. 243.: »...quam praedecesores nostri...Eclesion cum monasterio prope muros civitatis fundaverunt...«
- 25
T. Smičiklas, CD, XIII, str. 482.
- 26
M. Sladović, 1856, str. 243. navodi darovnicu Dujma Frankopana od 14. rujna 1481. kojom knezovi Frankopani poklanjaju ovom samostanu velike posjede i druga dobra, a ta darovnica potvrđuje da su samostan i crkva bili posvećeni upravo Sv. Franji. Neke od darovnica knezova Frankopana pronašao sam i kod **T. Smičiklasa**, CD, XI, str. 216–218; isti, CD, XI, str. 584. i drugdje.
- 27
M. Magdić, 1877, str. 57.
- 28
M. Sladović, 1856, str. 234.
- 29
I. Kukuljević-Sakcinski, *Njeke gradine i gradovi u kraljevini Hrvatskoj, sv. II: Grad Senj*, Zagreb, 1869, str. 3; **V. Klačić**, *Grada za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku*, »Vjesnik hrvatskog arheološkog društva«, VI, Zagreb, 1902, str. 4–5, **M. Sladović**, 1856, str. 243; **M. Magdić**, 1877, str. 57; **A. Glavičić**, *Informacija o obnovi tvrđave Nehaj 1968–1970. i izgradnji uskočkog mauzoleja u Senju*, »Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske«, XX, Zagreb, 1971, br. 1, str. 26–27.; **M. Bolonić**, 1971–1973, str. 259; **M. Bogović**, 1990, str. 86.
- 30
I. Kukuljević-Sakcinski, *Nadpisi sredovječni i novovjeki u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1891, str. 245, br. 819.: »U senjskoj tvrđi (fortezzi) na drugom podu u jednoj sobi nazvanoj od Padillona: Na dan približene D. Marie Svicharizze ali od kandelabra, dosli jesu Turci do grada Senja, ali Senju nisu nista naudili, niti skode napravili jer su se Senjani hrabreno odnasli. Nego samo Turci opalise Klostar i crkvu Sv. Petra, od kojega Klostra nije nista ostalo nego samo stina od koje stine nachinio je prvi Ban Lenkovich napraviti Fortizzu, da se brane od Turakah, na postenje Senjanov, i crkve sv. Franje, da ih brani Bog i sveti Duh. Letta Gospodinova 1558.«
- 31
M. Sladović, 1856, str. 236.

32

M. Bogović, 1990, str. 86.

33

M. Sladović, 1856, str. 234–236.; **M. Bolonić**, 1971–1973., str. 260–261.

34

M. Bolonić, 1971–1973, str. 261.

35

Detaljnije vidi u: **J. Francišković**, 1931, str. 413.

36

J. Francišković, 1931, str. 413–414.

37

Ibidem.

38

A. Glavičić, *Arheološki nalazi Senja i okolice*, »Senjski zbornik«, II, Senj 1966, str. 412.

39

M. Viličić, 1970, str. 231.

40

J. Frković, 1979, str. 35.

41

M. Sladović, 1856, str. 234.

42

D. Farlati, 1765, str. 123.

43

Ibidem.

44

M. Sladović, 1856, str. 257.

45

Natpis donosi **I. Kukuljević-Sakcinski**, 1891, str. 244, br. 816, a preuzimaju **M. Magdić**, 1877, str. 19, **M. Viličić**, 1970, str. 231 i **M. Bolonić**, 1971–1973, str. 262, a glasi:

REGNANTE SERENISSIMO PRINCIPE ET DNO
DNO. FERDINANDO DIVINA FAVENTE
CLEMENTIA ROMANORUM. HUNGARIAE
BOHEMIE DALMATIE CROATIE ET.C.
REGE INFANTE HISPANIE ARCIDUCE
AUSTRIE.ET.C INVICTISSIMO TEMPORE
CAPITANEATUS DOMINI JOHANIS
LENCOVIC SVE MAESTAS COM
MISARII ET CAPITANEI MDLVIII

46

A. Glavičić, 1965, str. 295.

47

A. Glavičić, 1974, str. 25.

48

I. Kukuljević-Sakcinski, 1873, str. 24.

49

Gj. Szabo, 1940, str. 42.

50

M. Viličić, 1970, str. 105.

51

J. Chvala, *Crkva Sv. Franje u Senju*, »Viesti društva inženira i arhitekata«, Zagreb, 1894, XV/1, str. 1–2; isti, *Preuredba vodovoda u Senju*, »Viesti društva inženira i arhitekata«, Zagreb, 1894, 5, str. 63.

52

Ibidem.

32

53

Možda je upravo sličnost crkve Sv. Franje u Senju sa senjskom katedralom sagrađenom u 13. stoljeću nagnala sve kasnije autore tekstova o senjskoj franjevačkoj crkvi da je tlocrtno određuju »romaničkom bazilikom«. Vidi primjerice: **J. Francišković**, 1931, str. 414; **M. Bolonić**, 1971–1973, str. 262. i drugi.

54

Ibidem.

55

Gj. Szabo, 1940, str. 42.

56

J. Francišković, 1931, str. 414.

57

J. Frković, 1979, str. 36–44.

58

J. Frković, n. dj., str. 44.

59

Ibidem. Frković samo preuzima dio teksta koji je o franjevcima napisao A. Šenoa. Detaljnije vidi: **A. Šenoa**, *Franjevci, Hrvatska*, »Enciklopedija likovnih umjetnosti«, 2, Zagreb, 1962, str. 324.

60

M. Viličić, 1971, str. 105–107.

61

B. Ljubović, koja je provela cjelovitu inventarizaciju spomenika crkve Sv. Franje u Senju, smatra ovaj reljef jednim od najznačajnijih romaničkih ili ranogotičkih spomenika iz Senja s kraja 13. i početka 14. stoljeća. Reljef je oštećen, nedostaje jedan svetac od ukupno sedam, a danas se nalazi u Muzeju sakralne baštine u Senju. Detaljnije vidi u: **B. Ljubović – E. Ljubović**, 1996, str. 17 i **B. Ljubović**, 1997.

62

J. Francišković, 1931, str. 414. Mišljenje J. Franciškovića preuzima i M. Viličić. Uz to ona misli da čitavo pročelje potječe od ranije crkve, možda one Sv. Franje unutar gradskih zidina, ili pak one Sv. Petra izvan gradskih zidina, no svoju tvrdnju ne potkrijepljuje. Detaljnije vidi: **M. Viličić**, 1970, str. 105.

63

Cjeloviti natpis sam naveo u bilj. 45.

64

Grb I. Lenkovića je prilikom rušenja crkve uništen, ali postoji njegova fotografija. Opisan je u djelima: **I. Kukuljević-Sakcinski**, 1873, str. 24; **M. Magdić**, 1877, str. 57; **B. Ljubović – E. Ljubović**, 1996, str. 17; **B. Ljubović**, 1997, str. 42.

65

Detaljnije vidi kod: **J. Francišković**, 1931, str. 414; **B. Ljubović – E. Ljubović**, 1996, str. 16; **B. Ljubović**, 1997, str. 40–41.

66

J. Francišković, 1931, str. 414; **P. Tijan**, 1940, bilješke uz slike na str. 41; **M. Viličić**, 1971, str. 105.

67

A. Glavičić, 1965, str. 295; **J. Chvala**, 1894, str. 2; **J. Francišković**, 1931, str. 411–419; **Gj. Szabo**, 1940, str. 42–43; **P. Tijan**, 1940, str. 35.

68

J. Francišković, 1931, str. 414.

69

I. Kukuljević-Sakcinski, 1891, str. 253–254.

70

J. Frković, 1979, str. 37.

71

Ibidem.

72

U najstarijem opisu crkve Sv. Franje u Senju, onom **I. Kukuljevića-Sakcinskog**, 1873, str. 24, on navodi: »Svetište dijeli od srednjeg broda obli luk počivajući na polupilonima«. **M. Magdić**, 1877, str. 19 prvi daje podatak da je restauracijom 1888. godine, među inim, bio odstranjen luk koji je počivao na polustupovima, a između svetišta i lađe je umjesto njega podignut ravan zid. Ovaj podatak najvjerojatnije preuzimaju od Magdića i drugi raniji istraživači. Vidi detaljnije: **P. Tijan**, 1931, str. 35; **J. Francišković**, 1931, str. 415, 418; **Gj. Szabo**, 1940, str. 42.

Summary

Damir Demonja

A Contribution to the Interpretation of the Church of St. Francis in Senj

Regarding the monuments of Franciscan architecture on the Croatian coast of the Adriatic, from mid-13th until the late 16th century ground-plan types have been formed which contain the traditional local designs and traces of new ground-plan types brought by the Franciscans, and also Dominicans, from their centers in Italy, Umbria and Tuscany. In these ground-plans the nave clearly constitutes the basic area of a sacral building. It is a simple well laid-out rectangular room. Its spatial arrangement was not affected by possible altars along the side walls. This can be seen in the example of the ground plan of the church of St. Francis in Senj which had separate interconnected chapels open towards the nave, which contained altars. In the single-naved Franciscan church, which abandons the complicated ground-plan design, the essential elements of the detailed ground plan – the nave and the shrine – have been kept. Adoption of a simple and easy-to-construct single-naved church type with a wooden roof frame, was to a large extent inspired by material reasons. Under the influence of regulations regarding modesty and poverty, simple single-naved architectural solutions were adopted from the very beginning. Architectural decoration is simple to the point of poverty, and walls are flat and bare. Only the architectural details, usually openings, for example portals, like the one in the church of St. Francis in Senj, or windows, had modest and simple plastic ornaments. In other words, possible variations are visible only in details. I believe that this church type, a single-naved rectangular building with a wooden roof frame and a rectangular vaulted apse, has developed on the model of the Central Italian preachers' church type of the 13th and 14th centuries. Although there are no written sources which would substantiate my opinion, it seems logical that the founders of Franciscan churches on the Croatian Adriatic modelled their churches after the ones in their home region because the towns in this area maintained trade and art relations with Italy throughout the Middle Ages. Since Franciscan architecture aspires to create the biggest and simplest possible space intended for large congregations, it would not be logical to expect these spaces to be burdened with a basilican ground-plan arrangement, i.e. parallel, side naves. This need probably appeared later, when the congregation grew in number, which is perhaps the case with the Franciscan church in Senj, because churchgoers often commission special ceremonies which are held at separate altars, chiefly in chapels, and not in side naves. I believe, therefore, that the Franciscan

73

J. Francišković, 1931, str. 415, 418. On donosi i natpis koji dokazuje spomenutu dogradnju, nalazio se nad vratima bivše blagovaonice, u prizemlju, a glasi: »1693. O.A.M.D.G« (Omnia ad maiorem Dei gloriam).

74

J. Francišković, 1931, str. 417; **J. Frković**, 1979, str. 36.

75

J. Frković, 1979, str. 40.

church in Senj was originally a single-naved rectangular building with a single rectangular apse, common in Franciscan sacral architecture. In one of the undocumented, but definitely performed restorations, the chapels were added to the nave, three on each side, connected with it by arches, but also interconnected, so that the ground-plan acquired the form of a three-naved basilica, and the thickness of the columns was the result of the groin vaults in the chapels. The former shrine of the Franciscan church in Senj, which was usually only slightly narrower than the nave, which emphasized the difference between the area intended for the congregation and the one intended for the monks, was probably removed and replaced by a new shrine of the same width as the nave during one of the restorations. The emphasizing of the line between the nave and the shrine by a triumphal arch, which was common, is not visible in the ground-plan. If we disregard the usual ground plan and space arrangement of a Franciscan church, then the one in Senj, if it had been originally built as a three-naved church, i.e. a basilica, would be an exception in terms of the time and place of its construction in a greater area, and not only on the Croatian coast of the Adriatic. However, the preserved designs from 1894 which in sections show the subsequently entered classicist features refute such a possibility.

Franciscan architecture is characterized by simplicity and rationalism. In my opinion, the church of St. Francis in Senj had the same characteristics. Given that assumption, this church should be viewed as one of a number of churches of the same ground-plan arrangement and slight architectural differences, only in the details, by emphasizing the openings, especially the portals, with the other Franciscan churches on the Croatian coast of the Adriatic. Its ground-plan arrangement was a single nave and a shrine of almost the same width. My hypothesis about a unique line of development of Franciscan churches in the mentioned area, would be substantiated by the features of the environment in which the church of St. Francis was built, in which once adopted forms, with slight differences in the details, exist with continuity for a long time. The Gothic, which with Franciscan churches slowly spread to our regions, began with a clear constructive architecture characterized by large structures and architectural effect with a pure use of building material, realization of a strict formative and static function and absence of any superfluous decoration resulting in a sober and sombre character of few decorations. These are also the features of the Franciscan church in Senj built in 1558, i.e. at the time when the Gothic style was being slowly replaced by the spirit of the Renaissance. For the forming of a more complete picture about the original ground-plan of the church of St. Francis in Senj, new evidence is necessary, which will, I am sure, appear in further research.